

Rola jednostki w literaturoznawstwie

The Role of the Personality in Literature Studies

Katarzyna Stefańska

UNIwersYTET JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH

Słowa kluczowe

Natalia Mazepa, historia literatury rosyjskiej i ukraińskiej, *in memoriam*

Keywords

Natalia Mazepa, history of Russian and Ukrainian literature, *in memoriam*

Abstract

A review on the collection of the scientific and memorial articles dedicated to the memory of the famous researcher of Russian and Ukrainian literature, Doctor of Philology Natalia Mazepa (1930-2019). The reviewer draws attention to the expediency of the collection structure: a section on the memory of the extraordinary personality, in which grateful colleagues and students share their memories of the best days of their lives, and a section of the scientific works, where the authors continue the study in the most promising areas of Natalia Mazepa's research. A particular emphasis should be placed on the fact that the representatives of almost all regions of Ukraine, working both in academic science and in educational institutions, are gathered around the scientist's name. Natalia Mazepa, who never held a leading position, has proven to be an inspiring force for many scientific fields.

W nauce i sztuce występuje gatunek – *in memoriam* – „ku pamięci”. Książki tego typu nie mają specjalnego celu naukowego czy kulturalnego, są dedykowane pamięci zmarłej osoby, która miała istotny wkład w rozwój tej dziedziny. To z reguły zbiory prac, które utrwalają sumę emocji i wrażeń o człowieku jako osobowości i jako podmiocie tej strefy działalności. Czasami można mówić o tym, że takie teksty podsumowują, rozjaśniają znaczenie prac danej osoby, jej wpływu na współczesnych. W środowisku

naukowym książki tego gatunku mają najczęściej charakter wartościujący: społeczność akademicka, wyzwalając się z chwilowych ambicji i urazów, które przeszły wraz z daną osobą w przeszłość, w końcu zyskuje możliwość wyrażenia obiektywnej opinii. W nie mniejszym stopniu możemy mówić też o poznawczej składowej tych osobliwych kompendiów kierunku naukowego, który był preferowany przez zmarłego i w którym był on wspierany przez swoich kolegów, uczniów i kontynuatorów.

Książka, o której mowa, wydana została pod egidą Instytutu literatury imienia Tarasa Szewczenki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, co jest naturalne, ponieważ doktor habilitowana Natalia Mazepa była wieloletnim współpracownikiem tej instytucji. Lecz to, że do tej *stricte* naukowej jednostki dołączył Taurydzki Uniwersytet Narodowy imienia Włodzimierza Wiernadskiego, może wydawać się nieco niezwykle, ponieważ miasto Symferopol, gdzie stała siedziba tego uniwersytetu, teraz znajduje się na terytorium znajdującym się poza jurysdykcją władz ukraińskich, w tym władz akademickich, czyli na Krymie. Chodzi o to, że w 2016 roku ta uczelnia otworzyła swoje drzwi dla kolejnego pokolenia studentów już na terytorium, by tak rzec, „Ukrainy kontynentalnej”, czyli w Kijowie. Z kolei Wydawnictwo Dmitrija Burago, które zrealizowało tę publikację, znane jest w Ukrainie z wieloletniej pracy kulturalnej, a czołowi humaniści tego kraju uważają, że publikacja w tym wydawnictwie jest dla nich zaszczytem.

Inicjatorami poniższej pracy są notable ukraińskiego filologicznego środowiska naukowo-pedagogicznego, a w jej wydanie były zaangażowane spore siły literackie Ukrainy. Wśród autorów zbioru są profesorzy i doktorzy habilitowani w dziedzinie literaturoznawstwa i językoznawstwa, tacy jak: S. D. Abramowicz (Kamieniec Podolski), N. A. Wysocka (Kijów), L. S. Generaluk (Kijów), A. L. Głotow (Krzemieniec), W. A. Gusiew (Dniepr), N.G. Żułyński (Kijów), W. J. Zwiniackowski (Kijów – Mariupol), B. P. Iwaniuk (Jelec), W. P. Kazarin (Kijów), A. W. Keba (Kamieniec Podolski), A. S. Kiczenko (Czerkasy), I. W. Kozłyk (Iwano-Frankowsk), N. W. Kostenko (Kijów), P. W. Miched (Niżyn – Kijów), M. A. Nowikowa (Symferopol – Kijów), Ł. K. Olander (Łuck), T. A. Pacharewa (Kijów), E. M. Święcycka (Kijów), G. N. Siwaczenko (Kijów), E. S. Sołowa (Kijów), N. M. Sułyma (Kijów), L. B. Tarnaszyńska (Kijów), O. W. Czerwińska (Czerniowce), A. A. Judin (Kijów). Geografia jest imponująca, z naciskiem oczywiście na stolicę Ukrainy. Okoliczność ta każe przypuszczać, że osoba, której książka jest dedykowana, jest bardzo wpływowa. Lecz paradoks polega na tym, że Natalia Mazepa nigdy nie zajmowała żadnych czołowych stanowisk ani w Instytucie Literatury AN Ukrainy, ani nigdzie indziej. Nie kierowała też partiami politycznymi, ruchami społecznymi, nie migotała na ekranach telewizorów. A jednak

pierwszą połowę monografii pt. „Słowo o Natalii Rostysławownie Mazepie” śmiało można nazwać hymnem Uczonej. Z ciepłem i szczerością wspominają o niej jej szefowie (Mykoła Żułyński – „Przepiękna i nienaganna w swojej godności”, Mykoła Sułyma – „Niezapomniane chwile”), koledzy (Oleg Gajniczczu – „Bogaty talent”, Paweł Miched – „Pamięć o uśmiechającej się Natalii Rostysławownie”), byli uczniowie i młodszy współpracownicy (Ihor Kozłyk – „Wszystko idzie, lecz nie wszystko znika...”, Natalia Skwira – „Zrobić coś, zostawić coś po sobie...”). Wizerunek dobrej i życzliwej kobiety, matczynym uczuciem przeżywającej trudności i problemy innych ludzi, czerwoną nicią przechodzi przez całą pamiątkową część książki. Miłosierdzie i profesjonalizm, które nie z obowiązku, lecz z odruchu duszy przejawiała Natalia Mazepa wobec każdego, z kim połączył ją los, stworzyły tę atmosferę, w której powstały wspomnienia o niej.

Czytelnik jest często zaskoczony. Filolog do szpiku kości Natalia Mazepa, paradoksalnie, jak się okazuje, pochodzi z rodziny dziedzicznych lekarzy: ojciec jest członkiem Akademii Nauk, dziadek i wujek profesorami medycyny. Stała się pierwszą humanistką w rodzinie. O ojcu z Wikipedii dowiadujemy się, że on, Rostysław Kawiecki, syn Eugeniusza urodził się w mieście Samara oraz był Rosjaninem wg narodowości. Jednak dziadek Natalii Mazepy, Jewgenij Leopoldowicz Kawiecki, urodził się w 1865 roku w Polsce, czyli wywodził się z „guberni Królestwa Polskiego” (co odnotowuje Encyklopedia współczesnej Ukrainy) i prawdopodobnie był etnicznym Polakiem. A jednak Natalia Mazepa, z domu Kawiecka od najmłodszych lat za cel nadrzędny swojej działalności zawodowej wybrała badanie literatury rosyjskiej. W tym właśnie zakresie zrobiła najpierw doktorat [Mazepa 1961], a później habilitację [Mazepa 1987]. Recenzowana monografia zawiera szczegółowe zestawienie prac naukowych Natalii Mazepy świadczących o rozległości jej zainteresowań.

Ze wspomnień dowiadujemy się o jeszcze jednej niespodziewanej okoliczności. Urodzona w Moskwie, mając krewnych w Kujbyszewie (obecnie Samara), będąc rosyjskim filologiem, Natalia Mazepa przysłała do nauki pod nazwiskiem Kawiecka, ale po ślubie ze swoim rówieśnikiem filozofem Władimirem Mazepą zdecydowanie zmieniła nazwisko. W Związku Radzieckim niektóre nazwiska brzmiały tak historycznie odrażająco, że zazwyczaj właściciele ich zmieniali na dowolnie inne, nawet za dopłatą. Rodzina Mazepów mówiła po ukraińsku. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych Natalia demonstracyjnie zaprzyjaźniła się z osobami, które były otwarcie inwigilowane przez radzieckie służby specjalne. Kiedy w epoce *pierestrojki* w Ukrainie zaczęły powstawać ruchy rewolucyjne, Natalia Mazepa była w pierwszych szeregach wolontariuszy, roznoszących ulotki Ruchu

Ludowego w roku 1989, później była wolontariuszką Majdanu Pomarańczowego w roku 2003 i Majdanu Godności w roku 2013. Najwyraźniej dlatego kierownictwo Akademii Nauk Ukrainńskiej SRR, a następnie Ukrainy, nigdy nie przejawiało chęci mianowania jej na jakiekolwiek stanowisko kierownicze, ani nadania jej tytułu Członka Korespondencyjnego Akademii Nauki. Współcześni Pani Natalii dobrze to rozumieli i wyraźnie o tym świadczą we wspomnieniach. To się nazywa „reputacja”. Nie da się jej kupić, można na nią tylko zasłużyć. Całym życiem. Dokładnie to zrobiła Natalia Mazepa.

Z bibliografii badaczki i memuarów dobrze widać te momenty, kiedy Natalia Mazepa rzeczywiście kreowała nową wiedzę w literaturoznawstwie. Właśnie ona spopularyzowała imię poety Leonida Kisielowa, który w latach 60. przeszedł z poezji rosyjskiej na ukraińską [Мазепа 2006a]. Właśnie ona jako jedna z pierwszych w niepodległej Ukrainie sformułowała pojęcie „rosyjskojęzycznej literatury ukraińskiej” [Мазепа 2010; Мазепа 2006b]. To Natalia Mazepa była w czołówce twórców cyklu prac metodycznych dla szkoły średniej Ukrainy nowego czasu, biorąc udział w tworzeniu podręczników dla nauki w dyscyplinie „Literatura rosyjska i światowa” [Мазепа 1994a; Мазепа 1996; Мазепа 1998]. Będąc rusycystką, automatycznie stała się specjalistką od literatury obcojęzycznej i już w tej nowej postaci poświęciła wiele wysiłku i energii problematyce literatury światowej. Kiedy na początku lat 90. w pierwszych latach postsowieckich, retoryka marksistowsko-leninowska uparcie walczyła o byt wśród humanistów, Natalia Mazepa jako pierwsza wyszła z pomocą tym literaturoznawcom, którzy pragnęli wolności od spuścizny umierającego totalitaryzmu. Broniąc własnym imieniem i autorytetem prowincjonalną badaczkę, publikuje we współautorstwie z nią artykuł [Волкова, Мазепа] w czołowym czasopiśmie akademickim, wspierając w ten sposób jej habilitację. Później jej protegowana – Pani Profesor Tatiana Wołkowa – przez kilka lat była pracownikiem naukowym na Wydziale Humanistycznym naszego Uniwersytetu.

Prace drugiego rozdziału – „Obszar literaturoznawstwa: aktualne problemy” – w dużej mierze odpowiadają kręgowi zainteresowań naukowych i typowi myślenia Natalii Mazepy. Jak choćby niektóre z nich: dość niespodziewany materiał „Puszkin i Gogol jako pośrednicy między kulturami we współczesnej literaturze USA” autorstwa Natalii Wysockiej, nieoczekiwane podejście do twórczości literackiej w artykule „Szaleństwo jako dar twórczy” Aleksandra Głotowa i współbrzmiające z nim pracy Olgi Czerwińskiej „Narracja szaleństwa w optyce stylu Gogola”. Wiele materiałów jest poprzedzonych dedykacją Natalii Mazepie: „Wiersz Borisa Pasternaka «Опять Шопен не ищет выгод...»: z zapisek starego kijowianina” Włodzimierza Zwiniackowskiego i „Wiersz Osipa Mandelsztama «Золотистого мёда струя из

бутылки текла» (wyniki doświadczeń realnego komentarza)” Włodzimierza Kazarina, Maryny Nowikowej i Ołeny Krysztof. Poprzez niezwykle połączenia lub wybór przedmiotów wiele artykułów niejako kontynuuje styl prac Natalii Mazepy. Łuiza Olander porównuje twórczość Stendhala, Tołstoja, Żeromskiego i Galdosa. Halina Sywaczenko – utwory Wynnyczenka i Bułhakowa. Tatiana Rybalczenko – wiersze Wozniesińskiego i Kinczewa. O Annie Achmatowej pisze Tatiana Pacharewa, o Leonidie Wyszesławskim – Elina Święcycka, o chemiku i poecie Włodzimierze Iljinie – Eleonora Sołowej.

Materiał może być tradycyjny lub całkowicie nowy, temat może być monograficzny lub porównawczy, metodologia badacza może być kulturologiczną bądź *stricte* literacką – wszystkie te prace łączy jedno: doświadczenie ludzkiego i naukowego obcowania z Natalią Mazepą zdeterminowało takie walory prac autorów niniejszej monografii, jak tolerancja wobec przedmiotu oraz wiarygodność badania, profesjonalizm naukowca i dążenie ku nowemu, zafascynowanie materiałem i stałe doskonalenie narzędzi naukowych. Oczywiście nadal nie da się przecenić roli jednostki w nauce, w tym przypadku – w literaturoznawstwie.

Recenzja monografii zbiorowej: *Животворне світло слова: збірник наукових студій пам'яті докторки філологічних наук Наталії Ростиславівни Мазепи*, відп. ред.-упоряд. Н.М. Сквіра. Київ: Dom Wydawniczy Dmytra Burago, 2021. 346 s.

Bibliografia

- Volkova, T., Mazepa, N. (1992). *Про реалізм лірики та її жанровий розвиток*. «Слово і час». № 4. 71-75 [Volkova, T., Mazepa, N. (1992). *Pro realizm liriki ta yiyi zhanroviy rozvitok*. „Slovo i chas”, No 4. 71-75].
- Животворне світло слова: збірник наукових студій пам'яті докторки філологічних наук Наталії Ростиславівни Мазепи*. Київ 2021 [Zhivotvorne svitlo slova: zbirnik naukovikh studiy pamyati doktorki filolohichnikh nauk Natalii Rostislavivni Mazepi. Kiyiv 2021].
- Мазепа, Н.Р. (1961). Е. А. Баратынский. *Литературно-критические взгляды и творчество: автореф. дис. ... канд. филол. наук*. Київ [Mazepa, N.P. (1961). E.A.Baratinskiy. *Literaturno-kriticheskie vzglyadi i tvorchestvo: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*. Kiyiv].
- Мазепа, Н.Р. (1987). *Взаимодействие лирического и эпического в советской литературе (60-80 годы): автореф. дис. ... докт. филол. наук*. Київ [Mazepa, N.P. (1987). *Vzaimodeystvie liricheskogo i epicheskogo v sovetskoy literaturę (60-80 godi): avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk*. Kiyiv].

- Мазепа, Н.Р. (1994а) *Круглый год: учебное пособие для 5-го кл. по интегративному предмету «Русская и мировая словесность. Искусство чтения. Гуманитарная культура»*: в 4 тетрадах. Киев [Mazepa, N.P. (1994a). *Krugliy god: uchebnoe posobie dla 5-go kl. po integrativnomu predmetu „Russkaya i mirovaya slovesnost. Iskustvo chteniya. Gumanitarnaya kultura”*: v 4 tetryadyakh. Kiev].
- Мазепа, Н.Р. (1994б) *Нить Ариадны: учебное пособие для 6 класса по интегративному предмету «Русская и мировая словесность. Искусство чтения. Гуманитарная культура»*. Киев [Mazepa, N.P. (1994b). *Nit Ariadni: uchebnoe posobie dla 6-go kl. po integrativnomu predmetu „Russkaya i mirovaya slovesnost. Iskustvo chteniya. Gumanitarnaya kultura”*. Kiev].
- Мазепа, Н.Р. (1998). *Чарівний світ навколо тебе: читанка для 1 та 2 кл.* Київ [Mazepa, N.P. (1998)].
- Мазепа, Н.Р. (2006а). *Леонид Киселев – поэт, опередивший свое время.* «Радуга». № 8. 140–146 [Mazepa, N.P. (2006a). *Leonid Kiselev – poet, operedivshiy svoje vremya.* „Raduga”. No 8. 140–146].
- Мазепа, Н.Р. (2006б). *Современная украинская русскоязычная поэзия: двойной контекст.* «Радуга». № 3. 130–137 [Mazepa, N.P. (2006b). *Sovremennaya ukrainskaya russkoyazichnaya poeziya: dvoynoy kontekst.* „Raduga”. No 3. 130–137].
- Мазепа, Н.Р. (2010). *Білінгвізм. Епізод чи тенденція? (сучасна українська російськомовна поезія).* «Слово і Час». № 2. 60–77 [Mazepa, N.P. (2010). *Bilingvizm. Epizod chi tendentsiya? (suchasna unkainska rosiyskomovna poeziya).* „Slovo i chas”. No 2. 60–77].